

TRAVESTIE IN HETERORELATIES^o

Paul Vennix*

In het NISSO-onderzoek over travestie zijn 268 heteroseksuele travestieten met een vaste relatie geënquêteerd over de invloed van travestie op hun relatie.

De houding van de partner ten aanzien van travestie is sterk afhankelijk van hoe zij van travestie op de hoogte is gekomen. Indien zij in het begin van de relatie op de hoogte wordt gebracht, is de houding van de partner meestal ondersteunend. Indien dit pas na jaren gebeurd is de reactie van de partner daarentegen meestal negatiever. Zij is dan vaak boos en ontredderd tegelijk. Bovendien is het vertrouwen in haar partner ernstig ondermijnd. Gebrek aan openheid over travestie blijkt dan ook een van de hoofdoorzaken van scheiding.

Aan diverse problemen van partners van travestieten wordt aandacht besteed. Het meest belangrijke probleem is vaak dat men buiten de partner niemand heeft met wie men erover kan praten.

Over het geheel genomen zijn travestieten met een vaste relatie toch gelukkiger dan alleenstaanden. Het tegendeel is echter het geval wanneer men overwegend een vrouwelijke identiteit heeft. In heteroseksuele relaties heeft deze vrouwelijke identiteit te weinig ontplooiingsmogelijkheden.

Slechts 74 van de 243 travestieten met kinderen hebben deze over travestie ingelicht. De redenen om het de kinderen al of niet te vertellen worden geëxploreerd. Daarnaast is nagegaan welke factoren van invloed zijn op de houding van kinderen ten aanzien van travestie.

In onderzoek onder travestieten is de invloed die travestie op de relatie met een vaste partner heeft altijd buiten beschouwing gelaten. Bij vrouwelijke partners van travestieten is dit thema echter wel enige malen aan de orde geweest.

Talamini (1982) interviewde vijftig vrouwen van travestieten en vond dat 60% niet vóór het huwelijk was ingelicht over travestie. Eenzelfde percentage accepteerde travestie tot op zekere hoogte. Dit percentage is echter weinigzeggend, omdat de partner vaak bij het gesprek aanwezig was. Bovendien waren deze vrouwen geworven via organisaties op het terrein van travestie.

Bullough en Weinberg (Bullough en Weinberg, 1988; Weinberg en Bullough, 1988) enquêeerden 70 vrouwen van travestieten en vonden dat vrouwen, die aangesloten waren bij zelfhulpgroepen voor vrouwen van travestieten, beduidend positiever stonden ten opzichte van travestie dan zij die dat niet waren. In dit onderzoek bleek ruim een op de drie vrouwen (36%) voor het huwelijk op de hoogte van travestie. Hoe langer het duurde voordat zij geïnformeerd werden over de travestie van hun partner, des te negatiever was hun attitude ten aanzien van travestie. Drie op de vijf vrouwen (60%)

beschreven hun partner als gevoeliger, tevredener en meer ontspannen wanneer hij was omgekleed. Hoe groot het aantal weigeraars onder de vrouwen was om aan het onderzoek mee te doen, was niet goed vast te stellen omdat een deel van de vrouwen via travestieorganisaties was geworven. In dit onderzoek waren, door de manier van werving, vrouwen met een positieve attitude ten aanzien van travestie oververtegenwoordigd.

Docter (1988) enquêeerde 35 vrouwen van travestieten. Het bleek dat dertig van hen vrijwel geen of misleidende informatie had over travestie op het moment dat travestie ter sprake kwam. Het meest genoemde probleem waar partners van travestieten mee kampten, was het geheimhouden van travestie voor de sociale omgeving. Dat de travestiet te veel spendeerde in de travestie (tijd, geld, energie en emotionele betrokkenheid) leidde ook vaak tot spanningen binnen de relatie. Ook het geheimhouden voor de kinderen leverde vaak problemen op. Verder had travestie volgens nogal wat partners een negatieve invloed op de seksualiteit binnen de relatie. Desondanks stonden evenveel vrouwen positief als negatief tegenover de travestie van hun partner. De respons op deze enquête

* Dr. P. Vennix, psycholoog, NISSO. Adres: Oudenoord 182, 3512 EV Utrecht.

^o Dit artikel werd financieel mogelijk gemaakt door het Nationaal Fonds Geestelijke Volksgezondheid (NFGV), Utrecht. Geaccepteerd voor publicatie 11 oktober 1998.

bedroeg echter slechts 63%. Verondersteld mag worden dat onder de weigeraars aan het onderzoek deel te nemen de acceptatie van travestie geringer is.

Brown (1994) enquêteerde 106 vrouwen van travestieten. Deze werden voornamelijk geworven via conferenties voor travestieten en hun partners en zelfhulpgroepen voor partners van travestieten. Ongeveer 40% van de vrouwen was voor de relatie op de hoogte van travestie. Bijna alle travestieten (94%) kleedden zich ook om in aanwezigheid van hun partner. Een op de vijf (19%) van de vrouwen gaf aan dat zij tijdens het vrijen wel eens seksueel opgewonden werd wanneer haar partner dan was omgekleed. Bijna de helft (48%) had wel eens seksueel contact met hun partner gehad, wanneer hij was omgekleed. Een op de drie (34%) had wel eens echtscheiding overwogen vanwege de travestie. Daar staat tegenover dat bijna een kwart (22%) van de vrouwen hun partner zelfs zou steunen indien hij over zou gaan tot hormoonbehandeling of een geslachtsaanpassende behandeling. Slechts 4% had echter het idee dat dit ooit zal gebeuren. Acceptatie van travestie was relatief gering indien men pas na het huwelijk op de hoogte van travestie was gekomen en indien men niet seksueel opgewonden raakte van travestie.

Bovengenoemde onderzoeken betreffen zeer selecte relatief kleine steekproeven. Bovendien waren de enquêtes steeds oppervlakkig van aard. Dat de partners van de travestieten en niet de travestieten zelf in deze onderzoeken object van studie waren heeft verder als bezwaar dat niet nagegaan kan worden in hoeverre de betekenisgeving aan travestie van invloed is op de relatie.

Methode

In 1994 startte het NISSO in Nederland en Vlaanderen een uitgebreid onderzoek naar travestie (Vennix, 1997). In totaal werden 479 travestieten geënquêteerd, waarvan 42 uit Vlaanderen. Daarnaast werden 25 travestieten geïnterviewd. Een verslag van het veldwerk en een beschrijving van de steekproef vindt men in Vennix (1999a). Om een indruk te krijgen van de mate van genderdysforie in de steekproef werden vier relatief onafhankelijke aspecten daarvan geoperationaliseerd: (1) de aversie tegen het man-zijn (MZNEG); (2) de wens vrouw te zijn (VZPOS); (3) het gevoel een vrouw te zijn; (4) het gevoel geen man te zijn. Een beschrijving van deze schalen vindt men in Vennix (1999b).

Het innerlijk welbevinden van de respondenten werd gemeten met een 'Innerlijk Welbevinden-schaal' (WELBEV), bestaande uit de volgende items: (1) ik voel me vaak neerslachtig (helemaal wel-helemaal niet); (2) ik voel me

meestal opgewekt (helemaal niet-helemaal wel); (3) hoe voelt U zich de afgelopen drie maanden (zeer ontevreden-zeer tevreden); (4) ik vind het leven zinloos (helemaal wel-helemaal niet); (5) ik ben vaak gespannen (helemaal wel-helemaal niet); (6) ik sta 's morgens fris en uitgerust weer op (helemaal niet-helemaal wel); (7) mijn gedachten dwalen vaak af (helemaal wel-helemaal niet); (8) ik word gauw moe (helemaal wel-helemaal niet). De betrouwbaarheid (α) van deze schaal bedraagt .82.

De travestieten met een vaste relatie hebben een aparte vragenlijst ingevuld over hun relatie. In deze vragenlijst werd naast algemene vragen over de relatie en de partner uitgebreid ingegaan op de mate waarin travestie in de relatie is geïntegreerd en hoe travestie en de relatie elkaar wederzijds beïnvloeden. Vragen die daarbij aan de orde kwamen waren o.a.: - hoe de partner op de hoogte is gekomen van travestie en hoe lang men travestie voor de partner heeft verzwegen; - de houding van de partner ten aanzien van travestie en de invloed van de partner op het travestiegedrag; - afspraken die men met de partner over travestie heeft gemaakt en activiteiten die men in travestie met de partner onderneemt en zou willen ondernemen.

Daarnaast is de travestieten een lijst voorgelegd met mogelijke problemen die zich in relaties voordoen, met de vraag aan te geven in hoeverre deze ook op hun relatie van toepassing zijn. Ook is ingegaan op de seksuele satisfactie in de relatie, de rol die travestie speelt in de seksuele relatie en eventuele seksuele contacten buiten de relatie.

Verder zijn er open vragen gesteld over waar men tevreden of ontevreden over is wat de seksualiteit in de relatie betreft, over in welk opzicht de relatie met de partner door travestie is veranderd en over wat de eerste reactie van de partner was toen deze over travestie werd geïnformeerd. Uit een deel van de items konden drie satisfactieschalen worden geconstrueerd: - een *relatiesatisfactieschaal (RELSAT)*, gebaseerd op de volgende tien uitspraken op een schaal van 1 ('helemaal mee eens') t/m 5 ('helemaal mee oneens'): (1) we groeien te veel uit elkaar; (2) we hebben te veel verschillen in belangstelling; (3) we hebben te weinig goede gesprekken; (4) ik heb te weinig begrip voor mijn partner; (6) mijn partner heeft te weinig begrip voor mij; (6) er is te veel gebrek aan liefde; (7) we hebben te vaak ruzie; (8) we doen te weinig samen; (9) onze karakters combineren niet zo goed; (10) mijn partner heeft te weinig aandacht voor mij. Deze schaal werd aangevuld met de vraag: hoe is het contact met de partner (1 = zeer goed; 5 = zeer slecht)³. - Een *seksuele satisfactieschaal (SEXSAT)* met de volgende drie uitspraken op een schaal van 1 ('helemaal mee eens') t/m 5 ('helemaal mee oneens'): (1) seksueel passen we niet bij elkaar; (2) ik heb moeite met de seksuele verlangens van mijn partner; (3) mijn partner heeft moeite met mijn seksuele verlangens. De schaal werd aangevuld met een rapportcijfer over de tevredenheid met het seksuele leven met de partner lopend van 0 t/m 10⁴.

- Een *travestiesatisfactie in de relatie schaal (TVSAT)* met de volgende items: (1) mate waarin men zich door de partner t.a.v. travestie belemmerd voelt (1 = zeer sterk; 5 = in het geheel niet); (2) mijn partner heeft te veel moeite met mijn travestie (1 = helemaal mee eens; 5 = helemaal mee oneens); (3) ik kan met travestie te weinig kanten uit (1 = helemaal mee eens; 5 = helemaal mee oneens).

De betrouwbaarheden van deze schalen varieerden van .83 tot .89.

Ook degenen die waren gescheiden (ongeacht of men later weer een relatie is aangegaan) vulden een aparte vragenlijst in, waarin nader werd ingegaan hoe binnen deze vroegere relatie

³ Dit item werd tegengesteld gescoord.

⁴ Dit item werd tegengesteld gescoord.

met travestie werd omgegaan. Wat travestie betreft waren de vragen zoveel mogelijk hetzelfde gehouden.

Omdat slechts tien travestieten een vaste relatie met een man hadden, was het niet mogelijk een betrouwbaar beeld te schetsen van travestie in relaties van homoseksuele mannen. Deze relaties zijn daarom buiten beschouwing gelaten. De resultaten in dit artikel hebben daarom uitsluitend betrekking op 268 travestieten met een vrouwelijke partner en 178 travestieten die tenminste eenmaal gescheiden zijn.

Resultaten

Travestieten vaak alleenstaand

Omdat de leeftijdsopbouw van de steekproef sterk afwijkt van die van de Nederlandse populatie mannen vindt men in tabel 1 per leeftijdscategorie een vergelijking van de burgerlijke staat van de travestieten met die van de Nederlandse populatie mannen (CBS, 1996). Vlaamse respondenten zijn in deze tabel buiten beschouwing gelaten. In het NISSO-onderzoek werd niet exact gevraagd naar de burgerlijke staat. 'Ongehuwden' werden opgesplitst in alleenstaanden en samenwonenden. Bovendien was er nog een extra categorie 'overige, nl. ...'. Respondenten die deze laatste categorie aankruisten hadden vaak een lat-relatie. Om daar een beeld van te geven zijn de ongehuwden nog afzonderlijk in deze categorieën opgesplitst. De CBS-gegevens betreffen echter wel de burgerlijke staat. Samenwonenden en mensen met een lat-relatie vallen daar onder de categorie 'ongehuwd'. Respondenten die gescheiden leven na te hebben samengewoond, vallen bij de CBS-gegevens derhalve steeds onder 'ongehuwd'. Bij de NISSO-steekproef kan het zijn dat men dan 'gescheiden' of 'ongehuwd' heeft aangekruist. Dit betekent dat in vergelijking met de CBS-gegevens bij de NISSO-steekproef het percentage gescheidenen relatief hoog en het percentage

ongehuwden relatief laag is. Ondanks bovengenoemde kanttekeningen bij de vergelijking van deze onderzoeksgegevens met die van het CBS spreken de gegevens uit tabel 1 voor zich.

Duidelijk blijkt dat onder heteroseksuele travestieten het percentage gehuwden en samenwonenden aanzienlijk lager is dan het landelijk gemiddelde. Daarnaast is de kans op echtscheiding in heterorelaties van travestieten hoog. Dit wijst erop dat travestie doorgaans een negatieve invloed heeft op het aangaan en continueren van (heteroseksuele) relaties.

Houding partner vaak afhankelijk van hoe ze op de hoogte is gekomen van travestie

Bijna een op de tien partners (9%) van heteroseksuele travestieten is niet op de hoogte van de travestie van haar partner. Vaak (44%) werd de partner pas ingelicht toen er al een vaste relatie was. Bijna een kwart (21%) werd in het begin van de relatie op de hoogte gesteld. Sommige partners (7%) wisten het al van tevoren. Ongeveer een op de acht (12%) kwam er pas achter toen ze het ontdekten. De partner werd dan in vrouwenkleding betrapt of men vond vrouwenkleding van hem.

De reacties van vrouwen, wanneer zij over travestie worden ingelicht, zijn zeer gevarieerd en sterk afhankelijk van de manier en het tijdstip waarop zij op de hoogte zijn gebracht:

* Vrouwen die al voor de relatie op de hoogte waren (n = 18), hebben doorgaans weinig problemen met travestie. Drie op de vier partners (77%) uit deze groep stimuleren travestie of laten hem er geheel vrij in.

* Uit de antwoorden op de open vraag naar de

Tabel 1. Burgerlijke staat Nederlandse travestieten in vergelijking met Nederlandse mannen overeenkomstig CBS-gegevens per 1 januari 1995 naar leeftijdscategorie

	20-29 jaar		30-39 jaar		40-49 jaar		50-59 jaar		60-69 jaar	
	steekproef (n=37)	CBS	steekproef (n=162)	CBS	steekproef (n=146)	CBS	steekproef (n=53)	CBS	steekproef (n=27)	CBS
gehuwd	5.4%	18.2%	30.9%	63.5%	47.6%	77.9%	50.9%	82.1%	51.9%	82.3%
gescheiden	0.0%	0.9%	8.0%	5.3%	24.5%	9.3%	24.5%	8.9%	7.4%	6.1%
weduwnaar	0.0%	0.0%	0.6%	0.1%	1.4%	0.6%	1.9%	1.7%	18.5%	5.1%
ongehuwd	94.6%	80.9%	60.5%	31.0%	26.5%	12.2%	22.7%	7.2%	22.2%	6.5%
opsplitsing ongehuwd:										
alleenstaand	75.7%		40.1%		17.0%		17.0%		11.1%	
samenwonend	18.9%		17.3%		8.8%		3.8%		11.1%	
overige, nl.....	0.0%		3.1%		0.7%		1.9%		0.0%	

ste reactie van de partner blijkt dat wanneer aan het begin van de relatie de partner van travestie op de hoogte wordt gesteld ($n = 55$), de partner meestal ondersteunend reageert: hij zit met een probleem waar zij wat aan wil doen.

De helft van deze vrouwen (49%) heeft ook later geen problemen met travestie, een op de drie (31%) accepteert het onder bepaalde voorwaarden en slechts een op de vijf (20%) wil er niets mee te maken hebben of verzet er zich sterk tegen.

* Wanneer de partner pas tijdens de relatie op de hoogte wordt gesteld ($n = 118$), zijn de eerste reacties daarentegen meestal overwegend negatief. Vaak betreft het dan een mengeling van teleurstelling, schrik en boosheid. Teleurstelling omdat zij niet eerder in vertrouwen is genomen; angst voor homoseksualiteit of transseksualiteit; kwaadheid omdat ze opeens met een travestiet opgescheept zit zonder dat ze daarvoor gekozen heeft. Het vertrouwen in de partner wordt doordat hij het lange tijd verzwegen heeft ook veelal ernstig ondermijnd. Zij wordt voor een voldongen feit geplaagd en voelt zich vaak bedrogen omdat hij niet de man blijkt te zijn die zij indertijd getrouwd dacht te hebben.

Slechts een op de drie vrouwen (33%) uit deze groep heeft geen problemen met travestie, de helft (47%) accepteert het onder bepaalde voorwaarden en een op vijf (19%) wil niets met travestie te maken hebben of verzet zich er sterk tegen.

* Nog ernstiger wordt het indien de partner travestie ontdekt ($n = 32$), doordat zij bijvoorbeeld onverwacht thuiskomt en haar man in vrouwenkleding aantreft. Zij is dan vaak zeer kwaad omdat zij zich bedrogen acht en voelt zich totaal ontredderd en ontregeld. Alles wat maar enige vastigheid bood, lijkt opeens verdwenen. Ze wordt geconfronteerd met een onbetrouwbare man die zelfs geen man lijkt of blijkt te zijn. Een basis voor een constructief gesprek over travestie ontbreekt dan ook meestal volledig. Slechts weinig vrouwen (15%) uit deze groep gaan later positief met travestie om. Een op de drie (31%) accepteert travestie nog wel onder bepaalde condities, maar de helft (47%) wil daarna niet meer met travestie te maken hebben of verzet zich er sterk tegen.

Problemen van partners met travestie

Uit de interviews met travestieten en gesprekken met *Facet*, een zelfhulpgroep voor mensen die met travestie hebben te maken in hun relatie, blijkt dat de partner met allerlei problemen geconfronteerd kan worden indien zij een relatie met een travestiet aangaat of continueert:

* Het vrouwbeeld dat hij neerzet in travestie kan haar niet aanspreken omdat ze er zichzelf in het geheel niet in terugvindt en/of omdat ze het te sexy vindt.

* Zij kan de vrouw in de travestiet als een concurrente zien, als iemand aan wie hij de voorkeur geeft boven haar. Hierdoor kan zij zich ook als vrouw afgewezen voelen omdat hij kennelijk een ander ideaalbeeld van vrouwen voor ogen heeft.

* Zij loopt meestal achter wat het acceptatieproces van travestie betreft, omdat hij al veel langer daarmee bezig is dan zij.

* Vaak willen vrouwen begrijpen waarom hij zich wil omkleden, maar meestal kan hun man of vriend niet uitleggen waarom hij die behoefte heeft. Vrouwen kunnen zich over dat onbegrip van hun partner erg opwinden.

* Als vrouwen hun partner nooit in travestie hebben gezien, halen zij zich vaak, omdat zij travestie associëren met showtravestie, de meest rare beelden in hun hoofd over hoe hij er in vrouwenkleden uit ziet. Nogal wat vrouwen zijn om die reden bang hun partner omgekleed te zien. Om een beeld van de realiteit te krijgen is het echter verstandig hem ook in travestie te leren kennen.

* Wanneer travestie duidelijk een seksuele betekenis heeft, kan een vrouw enorm afknappen op het idee dat hij zijn vrouwenkleding seksueel aantrekkelijker vindt dan haar. Vooral wanneer hij ook omgekleed met haar wil vrijen, worden haar grenzen vaak duidelijk overschreden.

* De voortdurende angst dat de kinderen of het bezoek de travestie ontdekken, waardoor zij altijd verborgen moet worden gehouden.

* Het grootste probleem waar vrouwen vaak mee zitten is echter dat zij er met niemand over kunnen praten. Er zijn evenwel gelegenheden waar partners van travestieten met elkaar over een en ander van gedachten kunnen wisselen (*Facet, Franjepoot, Mariposa*).

Of travestie, wanneer dergelijke problemen zich voordoen, op den duur in de relatie geïntegreerd kan worden, is sterk afhankelijk van de wederzijdse bereidheid daarover te praten. Maar ook dan kunnen er jaren overheen gaan voordat travestie een voor beiden aanvaardbare plek heeft binnen de relatie. Een partner van een travestiet daarover:

Het was in het begin meer gedogen dan accepteren. Maar ik had ook de stille hoop dat het nadat we kinderen hadden wel over zou gaan. En toen die kinderen er waren, was je daar druk mee en

met het werk, dus die travestie kwam toch wel een beetje op de achtergrond. Maar als je er dan weer over aan de praat kwam [...], dat het botste kan ik niet zo meteen zeggen. Maar voor mij was het niet te vatten, hoor. Ik heb ook wel eens gedacht van: hoe moet dat nou verder. Misschien moeten we wel scheiden. Ik was ook bang voor de buitenwereld. Hoe kijkt die tegen hem aan? Ja, en op een gegeven moment ben je met elkaar uitgepraat en dan kom je met je eigen gevoel van: wie ben IK nou? Maar dat kun je niet zo goed omschrijven. Dat hoor ik van andere vrouwen ook. Daar loop je wel het meeste tegen aan. Enerzijds had je het idee van: ja, een rokje, eigenlijk zou dat toch wel moeten kunnen, want je doet er niemand kwaad mee. Maar tegelijk voel je toch wel een zekere afkeer. Vooral in de beginperiode. Het was toen toch nog heel andere vrouwenkleding dan wat ik gewend was. Het was een beetje dat hoerachtige gedoe. Ja, als hij van die netkousen of zo aan had, dat vond ik echt niet plezierig, hoor. Maar dat durfde ik toen niet te zeggen.[...] Nu zeg ik wél: 'Je kunt het wel mooi vinden, maar het staat je niet.' Dat moet je ook leren om duidelijk naar elkaar te zijn van wat je nu wel of niet vindt.[...] Nu zeggen anderen: 'Julie praten er zelfs met de kinderen over.' Maar ik zeg dan: 'Je moet niet vergeten dat we daar twintig jaar over hebben gedaan.' En dat is een heel eind. Terwijl sommigen er een jaar mee bezig zijn en dan denken van: ik moet alles al kunnen. Maar je moet als partner ook de tijd hebben. Kijk, voordat hij van zichzelf wist wat ie was, daar ging ook al een hele periode aan vooraf. Hij las veel, dus hij had er zelf al veel over gelezen en was dus al een hele stap voor bij de partner natuurlijk. Want ik had er niks over gelezen en wilde er eigenlijk ook niet zo veel van weten. Ik heb toen wel eens een travestieblaadje gelezen, maar dat was meer bedreigend dan dat het meer verduidelijkte. (INTERVIEW)

Positieve en negatieve aspecten van travestie

Op de open vraag in hoeverre travestie de relatie heeft beïnvloed kwamen zowel positieve als negatieve aspecten naar voren. De meest genoemde positieve kanten van travestie waren:

- * Door veel over travestie te praten ontstaat er ook over andere zaken meer openheid in de relatie, waardoor het wederzijds vertrouwen toeneemt, de communicatie tussen de partners verbetert en de relatie intiëmer wordt en meer diepgang krijgt.
- * De partner kan met hem over typische vrouwenzaken praten, zoals met andere mannen vaak niet

mogelijk is.

- * Bepaalde vrouwelijke kanten van de persoonlijkheid van de travestiet die de partner als positief ervaart, komen wanneer hij vrouwenkleding draagt gemakkelijker naar buiten. Partners vinden hem in vrouwenkleding dan vaak liever, behulpzamer, minder macho, warmer, enz.
- * De partner vindt hem aantrekkelijker en een betere uitstraling hebben in vrouwen- dan mannenkleding.
- * Door travestie wordt het traditionele rollenpatroon doorbroken.
- * De partner vindt travestie spannend en/of seksueel opwindend, waardoor het ook bij het vrijen een belangrijke rol kan spelen. Soms wordt travestie geïntegreerd in een SM-spel, waarin zij de dominante rol speelt. Tegenover deze mogelijk positieve aspecten van travestie werden ook vrij veel negatieve invloeden geplaatst:
  - * Het voortdurend geheim moeten houden van travestie wordt vaak als een zware last gezien.
  - * Het komt vrij vaak voor dat door de travestie de relatie juist afstandelijker is geworden. Dit gebeurt vooral indien de partner niet met travestie uit de voeten kan. Hij voelt zich niet geaccepteerd en zij knapt op hem af.
  - * Ook de (wederzijdse) seksuele aantrekkingskracht en gevoelens van intimiteit kunnen daardoor sterk afnemen. Veel paren slagen er niet in travestie op een voor beide partijen bevredigende wijze in de seksualiteit te integreren. Een probleem voor partners van travestieten kan zijn dat zij eigenlijk liever met een 'man' vrijen, en tegelijk hebben ervaren dat zijn motivatie om te vrijen - zoals bij veel travestieten het geval is - sterker is indien hij 'als vrouw' met haar kan vrijen. Bij ongeveer een op de acht paren is de seksualiteit vrijwel volledig op een dood spoor.

Ook uit de enquête blijkt dat problemen met betrekking tot travestie en seksualiteit bij travestieten vaak voorkomen: 47% van de travestieten vindt dat hij in de relatie met travestie te weinig kanten uitkan en 34% geeft aan dat de partner moeite heeft met zijn seksuele verlangens. Verder heeft de partner vaak een remmende invloed op travestie: driekwart geeft aan dat zij zonder partner waarschijnlijk veel verder met travestie zouden zijn gegaan. De kans op relatieproblemen en seksuele problemen neemt toe, wanneer het vrouwelijk identiteits-subsysteem (zie Vennix, 1999a) dominant is.⁵

⁵ MZNEG correleert -.29 (p < .001) met SEXSAT en -.20 (p < .01) met RELSAT; VZPOS correleert -.28 (p < .001) met SEXSAT en -.19 (p < .01) met RELSAT.

Wanneer travestie problematisch is in de relatie heeft dit verder een sterke weerslag op zowel de seksuele satisfactie als op de relatiesatisfactie in het algemeen. Anderzijds heeft travestie, wanneer het wel een plaats kan vinden binnen de relatie, een positieve invloed op de seksuele satisfactie en de relatiesatisfactie.⁶

Seksualiteitsbeleving

Over het geheel genomen geven heterotravestieten met een vaste partner wat de tevredenheid over hun seksuele leven betreft zich met een gemiddelde van 6.6 een lager rapportcijfer dan het landelijk gemiddelde van heteroseksuele mannen met een vaste partner dat op 7.8 ligt (Van Zessen, 1991).

Een veel voorkomend seksueel probleem van heteroseksuele travestieten (en hun partners) is dat zij als vrouw met een vrouw willen vrijen. In de seksuele fantasieën van travestieten speelt ruim de helft meestal of altijd de vrouwenrol en bij een op de drie wisselen de rollen zonder een duidelijke voorkeur. Slechts een op de zeven heeft meestal of altijd een voorkeur voor de mannenrol.

In heteroseksuele contacten is er echter doorgaans duidelijk sprake van een mannelijk script voor de man en een vrouwelijk script voor de vrouw, wat deels samenhangt met de fysieke verschillen tussen beide seksen. Zo is er in het bijzonder tijdens geslachtsgemeenschap voor travestieten weinig ruimte voor een vrouwelijk draaiboek.

Ik denk dat als man seks met vrouwen mij niet zo inspireert omdat ik dan de mannenrol moet vervullen. Met name aan geslachtsgemeenschap heb ik niet zo'n zin. Dat is altijd al zo geweest, dat is nooit echt uitbundig geweest. (INTERVIEW)

Dat het lage rapportcijfer over de seksuele tevredenheid wordt veroorzaakt doordat men vaak in heteroseksuele contacten de voorkeur geeft aan de vrouwenrol wordt nader geïllustreerd in tabel 2. Wanneer men sterker de voorkeur geeft aan de vrouwenrol blijkt de tevredenheid over het seksuele leven het laagst.

Naast de voorkeur voor de vrouwenrol tijdens het vrijen komen masochistische gevoelens vrij vaak (27%) voor zonder dat er tegelijk sprake is van seksuele fantasieën in een actieve SM-rol (een voorkeur voor een actieve SM-rol zonder dat tegelijk sprake is van masochistische gevoelens komt daar-entegen slechts bij een procent voor).

Tabel 2. Gemiddeld rapportcijfer voor de tevredenheid over het seksuele leven van heterotravestieten met een vaste partner in relatie tot de genderrol die men tijdens seksuele fantasieën kiest

altijd de vrouwenrol (n = 63)	5.9
meestal de vrouwenrol (n = 62)	6.4
soms vrouwenrol, soms mannenrol (n = 89)	6.8
meestal de mannenrol (n = 23)	7.3
altijd de mannenrol (n = 16)	7.8

Travestieten met masochistische gevoelens zijn bovendien vaker geneigd in seksuele fantasieën voor de vrouwenrol te kiezen dan travestieten die deze gevoelens niet hebben ($t = 2.85$; $p < .001$). De koppeling tussen masochisme en gewenste genderrol komt ook herhaaldelijk in de interviews naar voren. Een voorbeeld:

Voor mijn gevoel komt SM uit travestie voort, al is het wel tegelijk begonnen. Misschien is dat masochisme een soort compensatie voor het mannelijk zijn. Je hebt als je masochistisch bezig bent wat dat betreft ook een grotere vrijheid. Het is een soort bevrijding van je man-zijn. Je speelt niet de rol van de welbewuste, overheersende man. En dat is heel lekker om dat niet te hebben. Om een ander alles maar op te laten knappen en jij laat het allemaal maar over je heen gaan. Het heeft dus met travestie te maken, omdat het ook met 'niet-mannelijk zijn' samenhangt.

Soms past travestie binnen het SM-spel waarin de partner de dominante rol vervult en hem mooier of aantrekkelijker vindt in de rol van slavin dan van slaaf. Een paar citaten van travestieten met een SM-relatie, waarin de partner dominant is:

* *Zij speelt graag de man, vrijt graag met een 'vrouw', domineert graag. Ziet mij graag in onderworpen rol, ook met andere mannen, zowel omgekleed als gewoon. (OPEN VRAAG)*

* *Het is mijn masochistisch gedrag, mijn vrouwelijke kant (niet alleen haar vriend, ook vriendin) wat haar aantrekt. (OPEN VRAAG)*

* *Zij vindt het spannend, mijn reacties en gedrag winden haar op. (OPEN VRAAG)*

* *SM-kleding en SM windt haar op. (OPEN VRAAG)*

* *Ik moet in opdracht van haar tijdens soft-SM in travestie. Zij wil en doet het om mij te domineren. (OPEN VRAAG)*

⁶ TVSAT correleert .54 ($p < .001$) met SEXSAT en .57 ($p < .001$) met RELSAT.

* *Travestie past binnen ons SM-spel waarbij ik de ondergeschikte rol heb. (OPEN VRAAG)*

Travestie en scheiding

Van de travestieten die ooit een vaste relatie met een vrouw zijn aangegaan ($n = 357$) heeft de helft een of meer scheidingen achter de rug. In deze relaties was er vaak veel minder openheid over travestie dan in de lopende relaties. Slechts in een op de zeven relaties was de vrouw van tevoren op de hoogte (gebracht) van travestie. De meest genoemde reden van scheiding was dat de partner te veel moeite had met travestie (32%). In ruim de helft (53%) van de relaties nam de partner het initiatief tot scheiding, bij ruim een kwart (27%) was het een gezamenlijk besluit en bij slechts een op de vijf (21%) was het de travestiet die het initiatief daartoe nam. Veelzeggend is echter wel dat in de 21 relaties waarin de travestiet betraapt werd het initiatief tot scheiding veertien maal (67%) van de partner uitging tegen slechts eenmaal van de travestiet zelf (5%).

Lering uit vorige relaties

De helft van de gescheiden heterotravestieten is later opnieuw een relatie aangegaan met een vrouw. De meeste van deze travestieten hebben lering getrokken uit hun vorige relatie en zijn in de nieuwe veel meer open tegenover hun partner met travestie omgegaan. Ook in vergelijking met lopende, eerste relaties kenmerken de volgende zich door een grotere openheid: in eerste relaties ($n = 177$), was slechts 15% van de vrouwen aan het begin van de relatie op de hoogte van de travestie van hun partner tegen 51% in volgende relaties ($n = 89$). Omdat de partner in deze relaties vaker al van tevoren op de hoogte was (gesteld), zijn er in die volgende relaties minder conflicten over travestie (TVSAT) dan in lopende eerste relaties ($t = 4.06$; $p < .001$). In volgende relaties legt 55% van de vrouwen die op de hoogte zijn van travestie hun partner geen beperkingen op wat travestie betreft of stimuleert travestie zelfs. In eerste relaties betreft dit 31% van de vrouwen. Ook de relatie- en seksuele satisfactie zijn in volgende relaties hoger dan in eerste, lopende relaties.⁷ Dit laatste blijkt ook uit de gemiddelde rapportcijfers die travestieten aan hun seksuele leven toekennen: in eerste relaties is dit 6.4; in volgende relaties 7.2 ($t = 2.46$, $p < .05$).
Zijn alleenstaande travestieten beter af?

Omdat travestie in heterorelaties veel problemen met zich mee kan brengen, kan men zich zelfs de vraag stellen of men als alleenstaande travestiet niet beter af is dan als gehuwde. Om daar meer zicht op te krijgen, werd het innerlijk welbevinden van heteroseksuele alleenstaande travestieten ($n = 161$) vergeleken met dat van travestieten met een vaste vrouwelijke partner ($n = 256$).

Doorgaans zijn, ondanks alle problemen die zich in heterorelaties van travestieten kunnen voordoen, travestieten met een partner gelukkiger dan alleenstaanden (WELBEV $t = 4.03$, $p < .001$). Indien men twijfelt tussen travestie en transseksualiteit of eerder het gevoel heeft transseksueel dan travestiet te zijn, geldt echter het omgekeerde.⁸

Dit betekent dat, zoals ook blijkt uit tabel 3, dat bij travestieten met een vaste partner het innerlijk welbevinden veel sterker samenhangt met de sterkte van het mannelijk en vrouwelijk subsysteem dan bij alleenstaanden.

Tabel 3. Correlatieve samenhang van Innerlijk Welbevinden (WELBEV) met genderdysforieschalen voor travestieten met en zonder vaste partner

	vaste partner ($n = 240$)	geen partner ($n = 145$)
psychisch vrouwelijk (zelfbeoordeling)	-.26**	.00
psychisch mannelijk (zelfbeoordeling)	.31**	.09
aversie tegen man-zijn (MZNEG)	-.53**	-.25*
wens tot vrouw-zijn (VZPOS)	-.31**	.02

** $p < .001$; * $p < .01$

Kinderen van travestieten

Slechts 74 van de 243 travestieten met kinderen hebben er een of meer van hen op de hoogte gesteld van travestie. Het besluit de kinderen in te lichten schuift men soms jaren voor zich uit. De meest voorkomende reden om het uiteindelijk te vertellen is de angst dat zij er vroeg of laat toch achter komen. Dit kan ook nog een belangrijke rol spelen indien de kinderen al uit huis zijn. Ze beschikken meestal over een huissleutel en kunnen onverwacht binnenstappen. Een belangrijke factor is soms dat men ook daarin open wil zijn tegenover de kinderen.

Ongeveer een kwart van de kinderen gaat volgens

⁷ TVSAT $t = 4.02$; $p < .001$; RELSAT $t = 3.15$; $p < .01$; SEXSAT $t = 3.42$, $p < .001$.

⁸ Over deze groepen gezamenlijk is de gemiddelde score op WELBEV bij alleenstaanden significant hoger ($t = 2.69$; $p < .01$).

de travestieten positief met travestie om, ongeveer de helft neutraal en een kwart negatief. Slechts een op de drie travestieten van wie de kinderen op de hoogte zijn, heeft zich wel eens omgekleed aan hen vertoond. Dit wijst er mogelijk op dat de meeste kinderen niet op die wijze met travestie willen worden geconfronteerd.

Hoewel zonen over het geheel genomen niet negatiever tegenover travestie staan dan dochters, zijn de laatsten gevoeliger voor de verandering in persoonlijkheid bij het omkleden. Naarmate gendertranspositie belangrijker is en het omkleden sterker gepaard gaat met innerlijk welbevinden en zich anders voelen, is de relatie met dochters doorgaans beter⁹. Bij zonen konden dergelijke samenhangen niet worden gevonden.

Jongere kinderen zijn doorgaans toleranter/meegaander dan oudere kinderen¹⁰ omdat zij gemakkelijker de normen en waarden van hun ouders overnemen. Verder geldt dat naarmate de partner sterker geneigd is zich positief tegenover travestie op te stellen ook de kinderen daar meer toe geneigd zijn.¹¹

Travestie wordt door kinderen in hogere mate geaccepteerd indien men daar tegenover de buitenwereld gemakkelijker voor uitkomt.¹²

Discussie

De positie van travestieten op de heteroseksuele relatiemarkt

We hebben gezien dat in veel relaties travestie problemen met zich meebrengt. Voor partners van travestieten lijkt het dan vaak nog problematischer dan voor de travestiet zelf. In geval van echtscheiding zijn het vaker de vrouwen dan de travestieten die er als eerste het bijltje bij neerleggen. Gelet op de invloed die travestie doorgaans op de relatie heeft, is het onverstandig een relatie aan te gaan indien de potentiële partner overwegend negatief tegenover travestie staat.

Het lijkt erop dat de positie van travestieten op de heteroseksuele relatiemarkt niet rooskleurig is. Gelet op het grote aantal alleenstaande travestieten lijkt het aanbod van travestieten de vraag er naar ruimschoots te overtreffen. Dit sombere beeld

behoeft toch enige bijstelling.

We hebben immers gezien dat er nogal wat vrouwen zijn die travestie en de vrouwelijke aspecten die daarmee naar buiten komen weten te waarderen. Verder slagen gescheidenen bij een volgende partnerkeuze er vaak wel in een vrouw te vinden die positief met travestie kan omgaan. Dit betekent dat wanneer men voor travestie uitkomt en daarnaast selectief is in de partnerkeuze er meestal wel een geschikte partner te vinden is.

In feite is in de veranderde man-vrouwverhoudingen de positie van de travestiet er zelfs op vooruit gegaan. In het traditionele huwelijk was in het geheel geen plaats voor travestie, daar dit zich kenmerkte door strikt gescheiden sekserollen. Nu is veel meer ruimte ontstaan voor een 'maatjesrelatie' waarin rolwisselingen mogelijk zijn en de overeenkomsten in plaats van de verschillen tussen de seksen benadrukt worden (Badinter, 1988). Zo ging *Elle* in 1992 op zoek naar 'de androgyne man' (Osté, 1992) met op de voorpagina: 'Man in de war: geen macho, geen softie, maar wat dan wel?' *Marie Claire* ging in 1996 nog een stap verder en ondernam ten behoeve van haar lezeressen een speurtocht naar 'De man als vriendin' (Rood, Van Hintum, Berkhout et al., 1996).

Desondanks blijkt dat het over het geheel genomen zeker niet 'vrouwelijkheid' is wat vrouwen (op de eerste plaats) in hun partner zoeken. Immers, naarmate het vrouwelijk subsysteem van travestieten dominant is, is er doorgaans sprake van een toename in relationele en vooral seksuele problemen. En hoewel het innerlijk welbevinden van travestieten met een vaste partner over het geheel genomen groter is dan dat van alleenstaande travestieten geldt het tegendeel indien het vrouwelijk subsysteem dominant is. Een belangrijk probleem is dat in heteroseksuele relaties doorgaans te weinig ruimte is voor het vrouwelijk subsysteem van de travestiet. De partner wil meestal vooral contact met de mannelijke kant en wil hem niet (op de eerste plaats) als 'vriendin'. Ook de voorkeur van veel travestieten voor de vrouwenrol tijdens het vrijen kan in heteroseksuele relaties meestal niet worden gerealiseerd. Slechts een minderheid van de partners van travestieten vindt travestie seksueel

⁹ De correlaties met de betreffende motivatieschalen (MOTGT, MOTIW en MOTAZ) zijn respectievelijk .38 ($p < .05$), .43 ($p < .01$) en .50 ($p < .01$).

¹⁰ De mate van acceptatie van travestie door kinderen correleert $-.42$ ($p < .01$) met hun leeftijd.

¹¹ De mate van acceptatie van kinderen correleert $.48$ ($p < .001$) met de mate van acceptatie van de partner.

¹² De correlatie met de mate waarin men geneigd is uit de kast te komen is $.41$ ($p < .01$). 'Uit de kast komen' werd geoperationaliseerd door middel van de UKK-schaal (zie Vennix, 1999c).

opwindend. Meestal willen zij een 'man' in bed. De algemene conclusie is dat, voor zover travestie in heteroseksuele relaties perspectieven heeft, deze over het geheel genomen eerder gezocht moeten worden in de vriendschap dan in de seksualiteit.

Omggaan met travestie in de relatie

Duidelijk is echter uit het voorafgaande dat hoe de partner met travestie omgaat zeker niet alleen afhankelijk is van het type man dat zij als ideaal voor ogen heeft. Of travestie (op den duur) voor beide partijen een billijke en aanvaardbare plaats kan krijgen in de relatie blijkt van vele met elkaar samenhangende factoren afhankelijk, zoals: (1) de wijze waarop zij op de hoogte is gekomen van zijn travestie; (2) de kennis en/of vooroordelen die men over travestie heeft; (3) de mate waarin er op een open en constructieve manier over travestie kan worden gecommuniceerd en men begrip heeft voor elkaars gevoelens; (4) de mate waarin hij zich aan eventuele (voorlopige) afspraken over travestie wil/kan houden; (5) de betekenis die travestie voor hem heeft; (6) de eventuele houding van de kinderen ten aanzien van travestie.

Belangrijk is dat de partner zo snel mogelijk van de travestie van haar partner op de hoogte gesteld moet worden. Indien dit pas in de loop van de rela-

tie wordt aangekaart, wordt de partner voor een voldongen feit gesteld: zij heeft niet de keuze gehad om al dan niet met een travestiet een relatie aan te gaan en voelt zich bedrogen. Het idee dat hij travestie jarenlang voor haar verborgen heeft gehouden ondermijnt verder vaak haar vertrouwen in hem, waardoor constructieve gesprekken over travestie vaak veel moeizamer of in het geheel niet op gang komen. Nog ernstiger is het wanneer zij hem in travestie betrapt.

Het komt nogal eens voor dat de partner nadat zij van zijn travestie op de hoogte is gekomen enige tijd nodig heeft om alles op een rijtje te zetten. Vooroordelen over travestie kunnen dan echter tot een onjuist beeld leiden (bijvoorbeeld angst voor homoseksualiteit en/of transseksualiteit). Onpartijdige voorlichting en advies over travestie (in de relatie) kan dan bijdragen tot helderheid en tot open communicatie over travestie. De brochure '*Travestie in de relatie*' van Facet voorziet daarin (Facet, 1997). Verder geeft Facet in hun folder '*Als je samen verder wilt met travestie in je relatie*' nog een aantal aandachtspunten en tips voor zowel travestieten als hun partners na de *coming-out*, die in tabel 4 zijn overgenomen.

Tabel 4. Aandachtspunten en tips van Facet voor travestieten en vrouwelijke partners van travestieten

[...] aandachtspunten en tips voor mannen:

1. Probeer te begrijpen dat zij overstuur kan zijn. Geloof haar en neem haar gevoel serieus.
2. Wees extra zorgzaam en attent voor haar.
3. Voel je niet schuldig om haar verdriet.
4. Lees over travestie, als je dat nog niet deed.
5. Zoek literatuur over travestie in de relatie.
6. Accepteer jezelf zoals je bent, jij koos hier ook niet voor.
7. Probeer er vooral samen over te praten, maar alleen als zij het ook wil.
8. Zoek contact met lotgenoten. Dat kan bijvoorbeeld via werkgroep FACET.
9. Vraag haar of zij eens wil kennismaken met jou in jouw andere gedaante.

Wat je als travestiet beter niet kunt doen [...]:

1. Boos worden omdat zij het niet meteen begrijpt.
2. Haar verwijten dat zij het niet kan accepteren.
3. Jezelf omgekleed aan haar opdringen.
4. Geen geduld met haar hebben en geen tijd nemen om naar haar te luisteren.
5. Jezelf en de travestiebehoefte verdedigen.
6. Haar overvoeren met informatie over jouw travestie beleving.
7. Haar verbieden het aan anderen te vertellen.
8. De kinderen inlichten om te proberen hen aan jouw kant te krijgen.
9. De door jullie gemaakte afspraken niet serieus nemen.

[...] aandachtspunten en tips voor vrouwen:

1. Een travestiet is niet hetzelfde als een homofiel.
2. Travestie gaat niet over, ook niet met therapie.
3. Ga op zoek naar informatie en lees over travestie.
4. Het is niet bekend waardoor travestie wordt veroorzaakt.
5. Zoek iemand die je kunt vertrouwen om erover te praten.
6. Probeer er vooral samen over te praten.
7. Zoek contact met lotgenoten. Dat kan bijvoorbeeld via werkgroep FACET.
8. Vraag hem of je hem eens zien mag in zijn andere gedaante.
9. Hij heeft het je waarschijnlijk niet (eerder) durven vertellen omdat hij bang was je kwijt te raken.

Wat je als partner beter niet (meteen) kunt doen [...]:

1. Een advocaat bellen voor een scheiding.
2. Een ander huis aanvragen bij het woningbureau.
3. Het direct aan iedereen vertellen.
4. De kinderen inlichten. Dat komt later wel.
5. Zijn vrouwenkleren kapotmaken of weggooien.
6. Hem het hemd van het lijf vragen over de oorzaken. Veel mannen weten die zelf ook niet.
7. Meteen jaloers worden op het stukje vrouw in hem.

Daarnaast heeft het NISSO een voor leken toegankelijke brochure met algemene informatie over travestie uitgebracht, waardoor meer inzicht in travestie kan worden verkregen (Vennix, 1999d). Wanneer vrouwen moeite doen travestie te accepteren, en wanneer de travestiet op zijn beurt zich zoveel mogelijk probeert in te leven in de problemen die zijn partner met travestie kan hebben en haar grenzen tracht te respecteren - zij loopt immers aanvankelijk meestal nog achter in het acceptatieproces - kan travestie op den duur een voor beide partijen aanvaardbare plek binnen de relatie kan krijgen.

Of travestie al dan niet een negatieve invloed heeft op de kwaliteit van de relatie is dan ook sterk afhankelijk van de wederzijdse bereidheid om regelmatig daarover te praten. Indien die bereidheid er is, leidt dit vaak tot meer verdieping van de relatie, men krijgt meer begrip voor en vertrouwen in elkaar. Travestie is dan vaak de aanleiding om met elkaar te leren communiceren en zich voor elkaar open te stellen.

De gesprekken over travestie kunnen ertoe leiden dat er bepaalde (voorlopige) afspraken worden gemaakt over travestie. Dit kan betrekking hebben op *wanneer* (bijvoorbeeld 'wanneer de kinderen naar bed zijn' of 'alleen op dinsdagavond'), *waar* ('niet op straat' of 'alleen op je eigen kamer'), *hoe* ('niet van die hoerige kleding' of 'geen gladde benen') en *wie* men op de hoogte brengt van travestie.

Of men uit een eventuele impasse kan komen is echter ook sterk afhankelijk van de betekenis van travestie. Naarmate het vrouwelijke subsysteem sterker is en travestie meer de functie heeft van identiteitsbevestiging wordt de kans groter dat niet volstaan kan worden met 'alleen op je eigen kamer' of met 'alleen op dinsdagavond'. Gendertranspositie en het hiermee gepaard gaande zoeken naar de eigen genderidentiteit (Doorn, 1997) is dan zo belangrijk dat het onverenigbaar kan zijn met de grenzen die de partner aan travestie wil stellen. En wanneer haar grenzen voortdurend worden overschreden lijkt een scheiding op den duur onvermijdelijk.

Seksualiteit

Een specifiek probleem dat zich vaak voordoet is dat travestieten in zekere zin geneigd zijn voor een lesbische relatie te opteren, terwijl de partner een

heteroseksuele relatie wenst. In het bijzonder kan dit een rol spelen tijdens het vrijen, waarin de meeste travestieten de vrouwenrol preferen boven de mannenrol.

Ook de hoge frequentie waarmee masochistische gevoelens bij travestieten voorkomen (zie ook: Bullough en Bullough, 1993; Buhrich en Beaumont, 1981; Chivers en Blanchard, 1996; Ekins, 1996; Freund et al., 1995; Gosselin en Wilson, 1980) hangt hiermee samen. Volgens Baumeister (1988a; 1988b) is de drijfveer achter masochisme het ontsnappen aan de eigen identiteit. Dit geldt echter niet specifiek voor masochisme. Alle seksuele verlangens zijn immers gericht op identiteitsoverschrijding. Bij masochisme gebeurt dit echter door te kiezen voor onderdanigheid en dienstbaarheid, waarbij machteloosheid en hulpeloosheid (door bijvoorbeeld vastgebonden of opgesloten te worden) vaak een belangrijke rol spelen. Masochisme is dus gericht tegen het mannelijk subsysteem. De stereotiepe mannenrol schrijft het (seksueel) initiatief nemen, actie, besluitvaardigheid, en macht voor. Aan deze zaken komt men in de ondergeschikte rol tijdens het SM-spel niet toe. Men komt dan terecht in een uitvergroting en karikatuur van de traditionele vrouwenrol (dienstbaarheid, machteloosheid, volzaamheid, zelfopoffering, seksueel object).¹³

Kinderen

Of men kinderen wel of niet moet inlichten over travestie is ook na dit onderzoek niet eenvoudig te beantwoorden. Nader onderzoek onder kinderen van travestieten is in feite nodig om meer inzicht te verkrijgen. Naarmate men frequenter vrouwenkleden draagt en naarmate de behoefte aan gendertranspositie sterker is, zal men eerder geneigd zijn deze stap te zetten. Wanneer men hiervoor kiest is een verdere coming-out in het belang van de kinderen gewenst. Meer openheid vergroot de kans dat de kinderen er positief mee omgaan. Bovendien kan men vooral jonge kinderen het niet als een geheim mee laten torsen. Maar ook voor oudere kinderen is dit problematisch. Vriendjes of vriendinnetjes kunnen niet onverwacht langskomen omdat het risico bestaat dat zij vader in een jurk aantreffen. Er moeten dan duidelijke afspraken worden gemaakt over tijdstippen waarop er ruimte is voor travestie. In de praktijk is dit voor alle partijen vaak onbevredigend.

Travestie is voor kinderen echter het meest pro-

¹³ Bij masochistische vrouwen is volgens Baumeister (1988a) de identiteitsoverschrijding tijdens het SM-spel beperkter dan bij masochistische mannen. Bij masochistische vrouwen speelt ontsnapping aan de genderidentiteit immers niet

blematisch indien het een voortdurende bron van conflict is tussen de ouders en/of echtscheiding tot gevolg heeft. Zolang de partners niet op één lijn staan, is het onverstandig het te vertellen omdat het kind dan vaak partij moet kiezen. Er kan dan een loyaliteitsconflict ontstaan.

Een voorzichtige conclusie is dat men kinderen maar beter wel kan inlichten mits men ook verder open met travestie omgaat, hen niet met een geheim opzadelt en travestie in de relatie geen conflicten met zich meebrengt. Wanneer men kinderen op de hoogte stelt, moet men derhalve ook bereid zijn tegenover anderen (buren, familie, school, vrienden en kennissen, vriendjes en vriendinnetjes) met travestie uit de kast te komen.

Summary

Crossdressing in heterosexual relationship

In the NISSO-study on crossdressing 268 crossdressers with a steady relationship are questioned about the influence of crossdressing on their relationship.

The attitudes of partners about crossdressing strongly depends on the way how they are informed about it. If one informs the partner about crossdressing at the onset of the relationship, there is mostly a supporting attitude of the partner. However, if the partner gets informed after the relationship is established - often there is a delay of several years - the response is generally much more negative. Often there is a mix of anger, disappointment, horror and shock. Moreover, mostly the confidence in her husband is severely undermined. A lack of sincerity about crossdressing often proves to be a main cause of divorce.

Many problems of partners with crossdressing are discussed. The most important one is that they have nobody else to talk about it. Generally, married crossdressers feel themselves more happy than single crossdressers. However, if a feminine identity is more dominant than the masculine one, singles are more happy than married crossdressers. In a heterosexual relationship there is not enough room for a feminine identity.

Only 74 of 243 crossdressers with children have informed their children about crossdressing. The motives about the (delay of) telling it are explored. Also is explored what effects the children's attitudes about crossdressing of their father.

Literatuur

- Badinter, E. (1988). *De een is de ander: de relaties tussen mannen en vrouwen*. Contact, Amsterdam.
- Baumeister, R.F. (1988a). Gender differences in masochistic scripts. *The Journal of Sex Research*, 25: 478-499.
- Baumeister, R.F. (1988b). Masochism as escape from self. *The Journal of Sex Research*, 25: 28-59.
- Brown, G.R. (1994). Women in relationships with cross-dressing men: a descriptive study from a nonclinical setting. *Archives of Sexual Behavior*, 25: 515-530.
- Buhrich, N. en T. Beaumont (1981). Comparison of transvestism in Australia and America. *Archives of Sexual Behavior*, 6: 269-279.
- Bullough, V.L. en B. Bullough (1993). *Cross dressing, sex, and gender*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Bullough, V.L. en T.S. Weinberg (1988). Women married to transvestites: problems and adjustments. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 1: 93-115.
- CBS (1996). Bevolking van Nederland naar burgerlijke staat, geslacht en leeftijd, 1 januari 1995. *Maandstatistiek van de bevolking*, 44: no. 3, 27-30.
- Chivers, M. en R. Blanchard (1996). Prostitution advertisements suggest association of transvestism and masochism. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 22: 97-102.
- Docter, R.F. (1988). *Transvestites and transsexuals: toward a theory of cross-gender behavior*. Plenum Press, New York.
- Doorn, C.D. (1997). *Towards a gender identity theory of transsexualism*. VU, Amsterdam.
- Ekins, R. (1996). Male femaling, telephone sex and the case of intimacy scripts. In: R. Ekins en D. King (red.). *Blending genders: social aspects of cross-dressing and sex-changing* (pp. 151-165). Routledge, London.
- Facet (1997). *Travestie in de relatie*. Auteur, Eindhoven.
- Freund, K., M.C. Seto en M. Kuban (1995). Masochism: a multiple case study. *Sexuologie*, 4: 313-324.
- Gosselin, C. en G.D. Wilson (1980). *Sexual variations: fetishism, sadomasochism and transvestism*. Simon and Schuster, New York.
- Osté, M. (1992). Man op drift: de androgyne man - bestaat ie dan? *Elle*, no. 11, 54-58.
- Rood, L., M. van Hintum, J. Berkhout et al. (1996). Mannen zijn de beste vriendinnen. *Marie Claire*, no. 1, 35-46.
- Talamini, J.T. (1982). *Boys will be girls: the hidden world of the heterosexual male transvestite*. University Press of America, Washington.
- Vennix, P. (1997). *Travestie in Nederland en Vlaanderen*. Eburon, Delft.
- Vennix, P. (1999a). Inleiding op het NISSO-onderzoek over travestie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: 17-27.
- Vennix, P. (1999b). Betekenisgeving aan travestie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: 28-34.
- Vennix, P. (1999c). Uit de kast komen bij travestie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: in druk.
- Vennix, P. (1999d). *Travestie, anders dan je denkt*. NISSO, Utrecht.
- Weinberg, T. en V.L. Bullough (1988). Alienation, self-image, and the importance of support groups for the wives of transvestites. *The Journal of Sex Research*, 24: 262-268.
- Zessen, G. van (1991). Opvattingen en belevingen. In: G. van Zessen en Th. Sandfort (red.). *Seksualiteit in Nederland: seksueel gedrag, risico en preventie van AIDS*. Swets & Zeitlinger, Amsterdam/Lisse.